
РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.154 + 330.33.01

С. М. Вдовеко,
доктор наук з державного управління
О. В. Рогова,
аспірант

МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ТЕНДЕНЦІЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

У статті на прикладі Чернігівської області досліджується взаємна зумовленість механізмів управління й тенденцій соціально-економічного розвитку регіону.

В статье на примере Черниговской области исследуется взаимная обусловленность механизмов управления и тенденций социально-экономического развития региона.

In article on an example of Chernihiv region research the mutual conditionality of management mechanisms and socio-economic progress of region trends.

Ключові слова: регіон, соціально-економічний розвиток.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Важливою складовою регіонального управління є всебічне вивчення соціально-економічного стану регіону з метою створення науково-обґрунтованої системи адекватних потребам управлінських механізмів та умов для своєчасного їх застосування щодо мінімізації дії негативних тенденцій; розвитку пріоритетних тенденцій; пошуку чинників, які на часі не є визначальними, проте, за певних впливів можуть стати новими напрямками розвитку та сформулюють позитивні тенденції майбутніх періодів.

Низький рівень показників життєдіяльності населення в розрізі регіонів країни свідчить про превалювання негативних тенденцій й актуалізує пошук ефективних управлінських механізмів щодо їх зміни.

Не вирішеною частиною проблеми є відсутність збалансованої системи механізмів впливу на регіональні тенденції соціально-економічного розвитку, яка має декілька складових:

- а) відсутність цілісної системи аналізу тенденцій;
- б) не об'єктивність оцінок та узагальнень;
- в) не своєчасність вироблення та застосування необхідних для виправлення ситуації управлінських механізмів.

Проведене в статті дослідження ґрунтується на вивченні соціально-економічного стану регіону, визначенні основних тенденцій та прогнозуванні напрямів їх зміни; з'ясуванні діючих механізмів впливу на тенденції, а також запропоновані механізми сталого розвитку регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Українські науковці приділяють певну увагу дослідженню тенденцій регіонального розвитку та механізмів впливу щодо їх спрямування в позитивному напрямі надають. Зокрема, проблемам сучасної регіональної політики присвячені праці М. Долішного; А. Мазур вивчає регіональну економіку з питань її відтворення й управління; Ф. Заставний досліджує проблеми управління в депресивних регіонах України; Європейський регіональний досвід та проблеми України вивчає А. Новикова.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Однак дослідження проблеми не носить комплексного характеру щодо вдосконалення системи регіональних управлінських механізмів.

Метою статті є вивчення тенденцій соціально-економічного розвитку Чернігівської області та пропонування адекватних потребам забезпечення життєдіяльності населення управлінських механізмів.

Виклад основного матеріалу. У статті поняття тенденція вживається в розумінні напряму соціально-економічного розвитку, який має сталий характер протягом періодів прийнятних для порівняння.

Загальна тенденція розвитку економіки регіону визначається як сукупність тенденцій у окремих галузях та сферах, що разом визначають рівень забезпечення життєдіяльності населення відповідно до науково-обґрунтованих нормативів і стандартів, зокрема, європейських та вищих досягнень у попередні періоди.

Тенденції регіонального розвитку розподіляються на три основні групи. До першої з них належать ті, що демонструють у контексті стратегічних завдань обнадійливі зміни. Друга група тенденцій - так звані сигнальні або попереджувальні, які вказують на появу негативних ознак і свідчать про необхідність застосування управлінських механізмів щодо стабілізації ситуації. До третьої групи відносяться найзагрозливіші тенденції, які потребують невідкладного проведення реабілітаційних заходів.

Аналіз змін, які відбувалися в перехідний до ринку період у Чернігівському регіоні. свідчить про зміну тенденцій як в економіці, так і в гуманітарній та соціальній сферах.

Виробничий потенціал став більше враховувати потреби економіки та споживчого ринку. Зокрема, можна звернути увагу на наступні позитивні тенденції:

- розвиток виробництв, які базуються на природно-ресурсному потенціалі регіону;
- розширення номенклатури виробництва будівельних матеріалів із місцевої сировини;
- збільшення кількості підприємств із поглибленою переробкою продукції сільського господарства;
- зростання питомої ваги в обсягах виробництва частки легкої та харчової промисловості;
- зростання виробництва товарів народного споживання;
- зменшення за рахунок конверсії частки продукції оборонних підприємств;
- поліпшення якості продукції меблевої та деревообробної промисловості;
- більш ефективне використання лісових ресурсів;
- збільшення кількості малих підприємств та індивідуальних підприємців.

Однак зазначені тенденції не змогли забезпечити поліпшення показників життєдіяльності населення, оскільки в сукупності не мали достатнього впливу на зростання ефективності роботи провідних галузей, а також на використання ресурсних та природних переваг регіону.

Господарська діяльність багатьох районів області продовжувала базуватися на одній-двох галузях, підприємства яких є або сировинними, або виробляють проміжну та низько технологічну продукцію.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

У структурі валового виробництва сільськогосподарська продукція займає понад 30 %, переробна та харчова промисловість близько 40 %. У товарообігу більше половини складає продовольча група.

Водночас порівняння виробництва промислової продукції з виробництвом продукції сільського господарства свідчить про переорієнтацію області з аграрно-промислового в промислово-аграрний регіон. Якщо в 1995 році співвідношення виробництва промислової продукції до сільськогосподарської було 1:4, то в 2008, 2009 рр. – приблизно 2:1.

Однак це відбулося не за рахунок пропорційного зростання валових показників в обох галузях, а внаслідок значного зниження виробництва продукції сільського господарства.

Таблиця 1

Виробництво промислової та сільськогосподарської продукції

Показники	Роки	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009
В-во пром. продукції млн. грн.		1017	2820	6107	7080	7955	7950	6638
В-во с/г продукції млн.грн.		4237	3096	3452	3492	3670	3780	3730

Застосування нових підходів до розвитку потребує пріоритетна в області нафто- та газодобувна сфера. Розвідані поклади нафти оцінюються в 16,6 млн. т, природного газу в 11,1 млн. т.

Поки що в регіоні відсутні ефективні спроби формування тенденцій використання наявних значних площ рекреаційних угідь, а також лісових ресурсів, що складають біля 40 % території.

До тенденцій, які потребують вжиття подальших організаційно-управлінських заходів належить низький рівень зайнятості населення та невисока заробітна плата (див. табл. 2.3).

Таблиця 2

Зайнятність населення області

Показники	Роки	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Економічно активне населення в працездатному віці (тис. осіб)		526,1	502,0	497,4	485,1	485,5	483,3	478,4
Зайняте населення (тис. осіб)		461,2	449,0	453,0	439,6	443,2	441,1	418,2
Безробітне населення (тис. осіб)		64,9	53,0	44,4	45,5	42,3	41,5	60,2
Рівень зайнятості населення %		67,2	65,8	66,8	65,3	66,5	67,1	64,2
Рівень безробіття населення %		6,9	4,8	3,8	3,6	3,2	3,2	3,8

Таблиця 3

Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників

Показники	Роки	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Заробітна плата (грн.)		57	177	602	790	1016	1370	1465

Негативною тенденцією для області є демографічна ситуація. За 1990 рік населення зменшилося на 5 578 осіб, 1995 р. – на 14 541, 2000 р. – на 16 367, 2005 р. – 16 613, 2006 р. – 15 056, 2007 р. – 149 334, 2008 р. – 13 200. На кінець 2009 року в області проживало 1 111,1 тисяч осіб.

Найбільш загрозлива ситуація в сільській місцевості, яка характеризується значним зменшенням народжуваності й зростанням смертності, що значною мірою спричинено зниженням рентабельності і доходів сільськогосподарських підприємств. Це негативно впливає на гуманітарну сферу й привело до тенденцій щодо закриття на селі частини закладів освіти та культури, які утримувалися колективними господарствами та скорочення допомоги на дітей й підтримки пенсіонерів.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Отже, визначення подальшого раціонального галузевого та територіального розвитку стає багатофакторіальним, що вимагає постійного вивчення та застосування механізмів удосконалення регіональної соціально-економічної політики.

Для області невідкладною є розробка і здійснення взаємозв'язаних довгострокових стратегій, планів та програм; концентрація фінансових і матеріально-технічних ресурсів на перспективних напрямках; узгодження та синхронізація дій регіональних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з об'єднаннями громадян, суб'єктами господарювання, особливо приватними.

Надалі основним засобом економічного зростання буде продовження ринкової трансформації економіки, регулювання відносин власності, створення конкурентного середовища та ефективного власника. Реформування аграрного сектора має передбачати подальший розвиток орендних відносин, зростання прибутків від використання розпайованого майна, збільшення питомої ваги у виробництві сільськогосподарської продукції фермерських господарств, впровадження зональної спеціалізації і переорієнтації виробництва на економічно ефективні види.

За таких завдань механізми управління регіоном повинні розглядатися не лише як сукупність впливів на соціально-економічне становище, а і як сукупність чинників, які через вдосконалення впливатимуть на зміну напрямів регіонального розвитку.

За векторами дії механізми поділяються на зовнішні і внутрішні; за ступенем впливу – на прямої дії та опосередкованої; за джерелами – на інвестиційні, бюджетні, приватні; за характером дії – адміністративні, ринкові, регуляторні, економічні; за часом дії – короткострокові, середньострокові, довгострокові; за належністю до об'єктів управління – виробничі, гуманітарні; соціальні, за суб'єктами управління – державні, регіональні, місцевого самоврядування.

Механізми мають специфіку відносно галузей та сфер застосування.

Зокрема, регіональні механізми управління мають бути спрямованими на:

- включення регіональної економіки у світові суспільно-економічні процеси;
 - інтеграцію регіонів до європейського співтовариства;
 - удосконалення підходів до використання людського, економічного та природно-ресурсного потенціалу;
 - наближення законодавчої бази стосовно регіонів до європейських стандартів;
 - спрощення процедур щодо переміщення капіталів, товарів, робочої сили;
 - розвиток засад місцевого самоврядування та самоуправління.
- У конкретному виразі вони мають сприяти вирішенню питань щодо:
- підвищення інвестиційної привабливості та інноваційної активності регіонів;
 - прискорення розвитку виробничої та соціальної інфраструктури;
 - зменшення регіональних диспропорцій;
 - посилення міжрегіональних зв'язків.

Ефективними механізмами державного рівня щодо регіонів має стати перерозподіл податків, а також надання субвенцій для вдосконалення інфраструктурних галузей; участі держави у створенні нових підприємств; розвиток

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

транспортно-дорожнього комплексу; підтримка проектів, що використовують сучасні енергозберігаючі технології; модернізація туристичної та рекреаційної сфер.

Для Чернігівської області як прикордонної велике значення мають зовнішньоекономічні тенденції. Тому важливу роль грають договірні механізми, зокрема, щодо сприяння прямим двостороннім зв'язкам; участі в діяльності єврорегіонів; співпраці за міждержавними програми.

Резерви щодо вдосконалення і реалізації механізмів зовнішньоекономічної діяльності значні, оскільки питома вага області в загальноукраїнському експорті не перевищує 1 відсотка, що не відповідає її потенційним можливостям.

Загалом, зовнішньоекономічна діяльність характеризується наступними показниками.

Таблиця 4

Показники зовнішньоекономічної діяльності (тис. дол. США)

Рік	Зовн. торг. оборот	Експорт	Імпорт	Сальдо
1995	379643,40	204147,10	175496,30	28650,80
2000	303842,48	130787,22	173055,26	-42268,04
2005	497792,73	250817,18	246975,55	3841,63
2006	570586,05	313144,50	257441,55	55702,95
2007	647100,91	362478,11	284622,80	77855,31
2008	797085,4	418641,9	378443,4	40198,5
2009	624109,2	297206,5	326902,7	-29696,2

У територіальному вимірі область межує з Брянською РФ і Гомельською РБ областями, з якими напрацьовані і розширюються взаємовигідні економічні відносини. Високого рівня співробітництво між ними набуло у форматі єврорегіону «Дніпро». До переваг відносяться – взаємодоповнююча інфраструктура регіонів, найменше плече перевезень, співвідношення технологічного і виробничого рівнів, кваліфікації кадрів тощо.

У рамках Єврорегіону необхідно визначити за рахунок дольового фінансування конкретні механізми реалізації завдання щодо розбудови та модернізації транспортної інфраструктури, митних переходів, охорони навколишнього природного середовища, господарської, культурної та науково-технічної співпраці, туризму.

Важливим питанням є забезпечення активної участі області в діяльності міжнародних організацій, оскільки інтеграція України в європейській структурі відповідно до пріоритетних напрямів співпраці з Європейським Союзом, схвалених Радою з питань співробітництва Україна – ЄС, та Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу потребує поступового залучення до інтеграційного процесу не лише центральних органів виконавчої влади, а й регіонів, органів місцевого самоврядування, територіальних громад.

Особливого значення розвиток співробітництва набуває у зв'язку з розробкою Європейською Комісією нового інструменту сусідства на Європейському континенті у форматі програми «Східного партнерства».

У наступні періоди для Чернігівського регіону ефективність управлінських механізмів буде оцінюватися наступними показниками: валовим регіональним продуктом; доходами і видатками бюджетів; оновленням основних засобів виробництва; обсягами промислової та сільськогосподарської продукції, будівельних робіт, роздрібною торгівлю; економії паливно-енергетичних ресурсів; середньомісячною номінальною заробітною платою, рівнем безробіття; природним приростом населення тощо.

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Висновки:

1. Вектори позитивного розвитку регіону посилюватимуться, а негативного гальмуватимуться у разі узгодження тенденцій, які характеризують процес змін і механізмів, які діють не лише в сталій системі, а і впливають на її вдосконалення.

2. Аналіз тенденцій свідчить про те, що для виходу регіону на сталі показники соціально-економічного розвитку необхідне:

а) чітке розмежування проблем за їх походженням і віднесенням щодо вжиття заходів до різних рівнів влади – державної, регіональної та місцевого самоврядування;

б) групування заходів у часовому вимірі – на невідкладні, середньострокові та довгострокові;

в) створення умов для розширення формату партнерства держави і бізнесу не лише на внутрішньо-економічному рівні, а й у діяльності єврорегіональних утворень.

3. На етапі набутого досвіду пріоритетом стає практичне застосування механізмів єврорегіонального партнерства на основі справедливого розподілу вигоди і ризиків при реалізації конкретних проектів.

Подальше розширення міжрегіональної економічної взаємодії потребує об'єктивної оцінки економічного потенціалу і виявлення взаємних інтересів суб'єктів господарювання та адміністративно-територіальних одиниць.

Регіони сусідніх держав стають партнерами лише в результаті тривалого співробітництва з вирішення конкретних проблем за умови розвиненої договірної бази.

З питань, які не передбачені договірними умовами, регіони можуть бути конкурентами і використовувати по відношенню один до одного і третіх сторін регіональні переваги.

Література

1. Братута О. Реформування державної регіональної політики в Україні з врахуванням досвіду економічно розвинутих країн / О. Братута // Регіональна економіка. – 2002. – № 1. – С. 63.
2. Чикаренко І. Стратегічний та проектний підходи як елементи сучасної парадигми управління місцевим і регіональним розвитком / І. Чикаренко // Матеріали науково-практичної конференції. Державна стратегія управління місцевим і регіональним розвитком: форми, методи та актуальні проблеми реалізації. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2004. – С. 23-25.
3. Долішній М. Розвиток регіонів України: політичний, економічний, соціальний та екологічний аспекти / М. Долішній // Україна на порозі XXI століття: уроки реформ та стратегії розвитку. Матеріали наукової конференції. – К. : НТУУ КПІ, 2001. – С. 202.
4. Дорогунцов С. Соціально-економічні системи продуктивних сил України / С. Дорогунцов. – К. : Нічлава, 2006. – 690 с.
5. Економічне і соціальне становище Чернігівської області. Головне управління статистики в Чернігівській області. 2009 рік.

Надійшла 03.11.2010